

УДК 378.004

О.В. Болдирев
м. Хмельницький, Україна

ФАСИЛИТАТИВНІ ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підготовка кваліфікованих офіцерів-прикордонників і розробка оптимальних способів включення суб'єкта в професійну діяльність — постійна проблема вищої військової освіти. Аналіз наукової і науково-методичної літератури, досвід практичної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників свідчить про нечисленні наукові дослідження з кожного напрямку підготовки військовослужбовців Державної прикордонної служби України. Не заперечуючи важливості засвоєння педагогічної технології головною проблемою підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників є проблема фасилітативного спілкування в процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі та в подальшій професійній діяльності [1; 2].

Аналіз попередніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Проблемно-тематичний спектр феноменології фасилітації обіймає низку дослідницьких напрямів, а саме: розвиток фасилітативності особистості (М. Казанжи, О. Саннікова); відтворення фасилітативної взаємодії в навчально-виховному процесі (О. Врублевська, О. Димова); специфіка екофасилітативної діяльності особистості (П. Лушин); фасилітативної компетентності фахівців (О. Левченко, Т. Сорочан); особливості використання фасилітації в роботі психолога (Є. Гуцало, І. Жижина, Е. Зеєр, Р. Овчарова, М. Рябков).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на згадувані дослідження, досі не існує єдиного підходу до визначення фасилітативних можливостей педагогічних технологій у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників у вищих військових навчальних закладах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення фасилітативних функцій педагогічних технологій у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників під час навчання у вищому військовому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «фасилітація» походить від англійського дієслова «facilitate» — полегшувати, сприяти, допомагати, просувати. У педагогіці термін «фасилітація» є наближеним до значення терміну «педагогічний менеджмент», тобто управління навчальною діяльністю суб'єктів навчання, при якій педагог займає позицію помічника і допомагає їм самостійно знаходити відповіді на питання або набувати нові навички [1, с. 138].

Аналіз різних варіантів трактування терміну «фасилітація» (О. Врублевська, В. Петрова, К. Роджерс та ін.) дозволив визначити педагогічну фасилітацію як функцію стимулювання, ініціювання та заохочення саморозвитку і самовиховання майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчальної діяльності шляхом взаємодії педагога і курсантів, їх особливого стилю спілкування та особливостей особистості.

Виходячи з цього, основними завданнями фасилітації є: розвиток індивідуальності і творчих проявів курсантів; стимулювання, надання педагогічної підтримки та ініціювання різноманітних форм активності майбутніх офіцерів-прикордонників на всіх етапах навчально-виховного процесу, всередині яких здійснюється особистісне становлення і розвиток кожного [3-5].

Отже, питання про те, які педагогічні технології дозволяють реалізувати фасилітативну функцію в професійній діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників, набуває особливої

значущості. На нашу думку, такими можливостями володіють технології, які забезпечують взаємодію учасників педагогічного процесу; створюють сприятливі умови для самостійного та осмисленого навчання; активізують і стимулюють допитливість і пізнавальні мотиви курсантів, їх групову навчальну діяльність; підвищують самостійність і відповідальність майбутніх офіцерів-прикордонників; розвивають їх індивідуальність і творчі прояви [3, с. 71].

Проаналізуємо з теоретичних позицій фасилітативні можливості конкретних педагогічних технологій, які можуть застосовуватися у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників.

Технологія повного засвоєння знань. Послідовність етапів технології повного засвоєння знань передбачає: орієнтацію курсантів → поділ навчального процесу на блоки (модулі) → вивчення нового матеріалу → перевірочну роботу → допоміжну роботу і корекцію → оцінні судження. Фасилітативні можливості цієї технології закладено в її особливостях:

1. Загальна установка педагогів: усі курсанти можуть засвоїти навчальний матеріал.
2. Розробляються критерії повного засвоєння навчальної дисципліни, розділу, теми, на основі яких створюються тести для визначення рівня досягнення запланованих цілей.
3. Зміст навчального матеріалу розбивається на окремі навчальні одиниці, логічно завершені (змістова цілісність) і нетривалі за часом (3-6 занять). Психологічне значення цієї вимоги — відстань «стимул-реакція» має бути незначною. Запланований результат є орієнтиром для курсантів, які всі свої дії мають направляти на його досягнення, отримуючи від педагога, у випадку удачі, заохочення (стимули), основним з яких є успішне просування до визначеної мети.
4. До кожної навчальної одиниці розробляються діагностичні тести і корекційний дидактичний матеріал. Діагностичні тести є орієнтовною основою для просування майбутнього офіцера-прикордонника на шляху засвоєння змісту навчального матеріалу і, зазвичай, не оцінюються. Основне призначення корекційних матеріалів — застосування іншого способу подачі незасвоєного матеріалу, що відрізняється від початкового способу його вивчення і дає можливість курсанту підібрати відповідні для нього способи сприйняття, осмислення і запам'ятовування.

В основі технології повного засвоєння знань закладено позитивне сприйняття кожного курсанта та створення умов, що допомагають усвідомлено засвоїти навчальний матеріал: курсанти знають конкретний результат, якого треба досягти; самостійно направляють свої дії на його досягнення; можуть проконтролювати рівень власних досягнень за допомогою діагностичних тестів. Створення цих умов підтверджує фасилітативні можливості описаної технології.

Технологія програмованого навчання. Програмоване навчання спрямоване на підвищення ефективності управління навчанням і передбачає значне збільшення частки самостійної роботи курсантів.

Навчання здійснюється за заздалегідь складеною програмою, в якій навчальний матеріал розбивається на «кроки» (етапи). Наприкінці кожного етапу передбачено контрольне завдання. Правильне його виконання визначає подальше просування курсанта в навчанні. Таким чином, однією з головних умов, що спонукають курсантів активно та усвідомлено працювати з навчальною програмою, є можливість контролювати результати своїх досягнень, тобто самостійно управляти процесом навчання, що важливо для фасилітації.

Індивідуалізація навчання курсантів досягається за допомогою забезпечення швидкого зворотного зв'язку з викладачем, надання сильним курсантам можливості працювати в більш швидкому темпі і виконувати протягом заняття об'ємніше завдання.

Технологія рівневої диференціації. Фасилітативні можливості цієї технології полягають у максимальному врахуванні індивідуальних особливостей, потреб та інтересів курсантів у процесі організації навчання. Проблема вирішується введенням двох стандартів: базового рівня змісту освіти (рівень, якого повинен досягти кожен) і підвищеного рівня навчання (освітній заклад має забезпечити креативних курсантів).

Простір між рівнями обов'язкової і підвищеної підготовки заповнений своєрідними «сходами» діяльності, добровільне сходження до якої здатне реально забезпечити курсантам

постійне перебування в зоні найближчого розвитку, навчання на індивідуальному максимально посиленому рівні.

Принципово важливою є пропонована цією технологією система оцінювання результатів навчання: позитивна оцінка виставляється за досягнення базового рівня засвоєння. Більш високий рівень засвоєння навчального матеріалу є особистою справою курсанта і, відповідно, оцінюється високим балом. Це дозволяє ініціювати і стимулювати більш високі досягнення курсантів, що є одним із завдань фасилітації навчання.

Технологія концентрованого навчання. Концентроване навчання — це організація навчально-виховного процесу, коли увага педагогів і курсантів зосереджується на глибокому вивченні кожного навчального предмета (або теми) шляхом об'єднання занять у блоки, скорочення числа дисциплін, що паралельно вивчаються.

Ця технологія дозволяє застосовувати узагальнення в поточній навчальній роботі на кожному занятті, встановлювати логічні зв'язки, виділяти головне і суттєве, розуміти значення матеріалу в загальній системі знань, умінь і навичок, виявити більше міжпредметних зв'язків, більш емоційно подати матеріал, зробити ефективним його закріплення. Крім того, проведення занять з навчальної дисципліни тривалістю від одного до кількох днів дозволяє включити в сферу педагогічної дії багато життєвих процесів, важливих для становлення творчої особистості, забезпечити міжособистісне спілкування педагогів і курсантів у неформальній обстановці, а це посилює фасилітативний потенціал розглянутої технології.

Технологія «Портфоліо». Можливості фасилітації процесу навчання в контексті цієї технології полягають у тому, що «Портфоліо» створюється самим курсантом для оцінки власного розвитку, а роль педагога обмежується мотивацією до створення портфоліо, організацією цього процесу та оцінкою досягнень. Головне в цій роботі — самооцінка курсанта у вигляді міркувань, аргументації, обґрунтування [2, с. 54]. Після завершення роботи курсант виставляє «Портфоліо» у вигляді презентації в групі, обґрунтовує своє просування у вибраній галузі знань і доводить, що він приклав максимум зусиль, і тому його самооцінка збігається (або не збігається) з оцінкою викладача.

Ця технологія сприяє вирішенню низки психологічних проблем, пов'язаних з оцінюванням знань і вмінь курсантів з навчальної дисципліни, оскільки дозволяє фіксувати дидактичний ефект за кінцевими результатами, докладеним зусиллям або матеріалізованим продуктом навчально-пізнавальної діяльності. Це зміщує акцент контрольно-оцінювального компонента навчання з «не знаю» і «не вмію» на те, що курсант знає, і те, що вміє, а також на суттєві зміни у навчанні. Їх ініціювання — одне із завдань фасилітації навчання.

Технологія модульного навчання. Сутність модульного навчання полягає в тому, що курсанти самостійно (або з допомогою педагога) досягають конкретних цілей навчальної пізнавальної діяльності в процесі роботи з модулем. Розкриємо основні відмінності модульного навчання від інших навчальних технологій.

1. Зміст навчання представлено у вигляді закінчених самостійних модулів (частин), засвоєння яких має відбуватися відповідно до мети навчання.

Крім цього, кожен курсант одержує від педагога в письмовій формі поради: як раціональніше діяти, де знайти потрібний навчальний матеріал.

2. Модульне навчання передбачає зміну форм спілкування педагога з курсантами: модулі дозволяють перевести навчання на суб'єкт-суб'єктну основу.

3. Кожний курсант працює більше самостійно, вчиться цілепокладанню, плануванню, організації, контролю та оцінюванню власної діяльності. Педагог управляє навчально-пізнавальною діяльністю курсантів через модулі, але це більш м'яке, цілеспрямоване управління.

Перераховані відмінності підтверджують фасилітативні можливості розглянутої технології навчання. Крім того, технологія модульного навчання дозволяє створювати індивідуальні програми навчання; швидко адаптувати навчально-методичний матеріал до змінних умов і

гнучко реагувати на них; актуалізувати аналітичні, дослідницькі, рефлексивні вміння курсантів; засвоювати навчальний матеріал у зручний для них час.

Ігрові технології навчання. Фасилітативний потенціал ігрових технологій важко переоцінити: підвищується інтерес до процесу навчання, створюються умови для самонавчання, саморозвитку та самовиховання курсантів. Їм, зазвичай, надається можливість стежити за власними успіхами або досягненнями групи. Вони самі приймають рішення і спостерігають за їх наслідками. Це потребує менше прямих вказівок з боку викладача, роль якого зводиться до інтерпретації правил і результатів гри.

Ігрове моделювання істотно розширює міждисциплінарний світогляд курсантів, оскільки проблеми, що вирішуються в процесі гри, рідко залишаються в межах якої-небудь однієї дисципліни.

Пошукові і дослідницькі технології навчання. Для цих технологій характерною є зміна позиції курсанта в навчально-виховному процесі, яка набуває ініціативного та суб'єктного характеру. Зазначені технології передбачають самостійну пошукову і дослідницьку діяльність курсантів у процесі навчання. Майбутні офіцери-прикордонники засвоюють навчальний матеріал не в процесі елементарного слухання і сприйняття навчального матеріалу, а в результаті потреби у знаннях. Головною умовою навчання є включення курсантів у практичну діяльність. Завдання педагога полягає в аналізі та організації самостійної дослідницької роботи курсанта, що є необхідною умовою реалізації їх інтересів і потреб.

Оцінюючи фасилітативні можливості пошукових і дослідницьких технологій, зазначимо, що знання не подаються курсантам у готовому вигляді, а надаються у вигляді проблеми, яку вони мають вирішити самостійно. Це дозволяє створити умови для зростання пізнавального інтересу, міцного засвоєння вивченого навчального матеріалу, формування переконань, оволодіння первинними навичками дослідницької діяльності.

Діалогові технології. Низка напрямів сучасної педагогічної теорії визначає процес навчання як взаємно опосередковану активність викладача і суб'єктів навчання саме шляхом діалогу. Фасилітативні можливості цієї технології очевидні. Діалог є засобом самовираження і самореалізації, механізмом саморозкриття індивідуальності майбутніх офіцерів-прикордонників, саморозвитку їх неповторних рис.

Курсанти переконуються, що без попередньої і ґрунтовної підготовки з обговорюваної проблеми, як у змістовому, так і у формальному відношенні бесіда чи дискусія не будуть продуктивними. Це мотивує їх на пошук та аналіз інформації з теми. Майбутні офіцери-прикордонники удосконалюють навички діалогічного спілкування, створюються умови для розвитку критичного та рефлексивного мислення, прояву активності та ініціативності, відбувається прилучення до культури демократичного суспільства, формується особистісно-гуманне ставлення до партнерів.

Висновки за результатами дослідження, перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Теоретична оцінка фасилітативних можливостей сучасних педагогічних технологій показала, що такими можливостями володіють технології, які базуються на випереджувальній, проблемній, діяльнісній, діалоговій, особистісно-смысловій та емоційно-психологічній основі. Вони дозволяють забезпечувати сприятливий психологічний клімат у процесі навчання, простір свободи для прийняття самостійних рішень, самоствердження і самореалізацію у навчальній діяльності, розвиток особистісного потенціалу курсантів; стимулюють і мотивують процес осмисленого навчання. Це відбувається шляхом особливого стилю спілкування та надання курсантам суб'єктної позиції в навчанні, через залучення їх до цілепокладання, самопізнання, контролю і рефлексії власної навчальної діяльності, в результаті чого відкриваються особистісні смисли і виникає потреба саморозвитку.

Педагогічні технології, які можуть застосовуватися в професійній освіті для забезпечення фасилітації навчання курсантів, не обмежуються представленим списком. Ми зупинилися на тих, які можна ефективно використовувати в процесі підготовки майбутніх офіцерів-

прикордонників у вищому військовому навчальному закладі, і які не вимагають радикальної організаційної перебудови навчально-виховного процесу.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичного супроводу зазначених педагогічних технологій та їх упровадження у навчально-виховний процес підготовки майбутніх офіцерів прикордонної служби.

Література:

1. Врублевская Е. Г. Педагогические условия развития у педагога способности к фасилитирующему общению в процессе его профессиональной деятельности (на материале учреждений дополнительного образования детей) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 — «Общая педагогика» / Елена Геннадьевна Врублевская. — Хабаровск. — 1999. — 246 с.
2. Жижина И. В. Психологические особенности развития фасилитации педагога : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07 — «Педагогическая психология» / Инна Владимировна Жижина. — Екатеринбург, 2000. — 186 с.
3. Романенко Ю. А. Сучасні педагогічні технології [Текст] : Навчально-методичний посібник / Ю. А. Романенко. — Донецьк : ДІСО, 2010. — 152 с.
4. Казанжи М. Й. Психологічні особливості фасилитивності як властивості особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 — «Загальна психологія» / Марія Йосипівна Казанжи. — Одеса, 2007. — 190 с.
5. Димова О. И. Педагогические условия развития способности к фасилитирующему взаимодействию у будущих учителей : дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 01 / Ольга Ивановна Димова. — Хабаровск, 2002. — 199 с.

У статті досліджено фасилітативні можливості педагогічних технологій та їх значення у підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників у вищому військовому навчальному закладі. Встановлено, що найбільш ефективними технологіями є технології повного засвоєння знань, програмованого навчання, рівневої диференціації, концентрованого навчання, «Портфоліо», модульного навчання, ігрові технології навчання, пошукові і дослідницькі технології навчання, діалогові технології.

Ключові слова: педагогічні технології, офіцери-прикордонники, фасилітація, діяльність, індивідуальність, пізнавальні мотиви.

В статье исследованы фасилитативные возможности педагогических технологий и их значение в подготовке будущих офицеров-пограничников в высшем военном учебном заведении. Установлено, что наиболее эффективными технологиями являются: технологии полного усвоения знаний, программированного обучения, уровневой дифференциации, концентрированного обучения, «Портфолио», модульного обучения, игровые технологии обучения, поисковые и исследовательские технологии обучения, диалоговые технологии.

Ключевые слова: педагогические технологии, офицеры-пограничники, фасилитация, деятельность, индивидуальность, познавательные мотивы.

This article investigates the facilitation possibility of pedagogical techniques and their importance in the training of the future border guard officers in the higher military education. It has been established that the most effective techniques are: complete training, programmed training, level differentiation, concentrated training, «Portfolio», modular training, game technology training, search and research technology training, dialogue technology. Key words: educational technology officers, border guards, facilitation activities, personality, cognitive motives.

Key words: pedagogical technology, border guard officers, facilitation, activity, individuality, cognitive motives.